

TIJORAT BANKLARINING AKTIVLARI VA ULARNI BOSHQARISH

*Islomov Shoxjahon – student,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti*
*Abduvahobov Shaxzod Xolmo'gin o'g'li – assistent,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarining aktivlarini boshqarish masalalari, tamoyillari va usullari batafsil yoritilgan. Aktivlarni boshqarish ahamiyati, ularni turlari, banklar aktivlarini boshqarishning asosiy tamoyillari: likvidlilik, daromadlilik, xavf darajasi va diversifikatsiya tamoyillari muhokama qilingan. Aktivlarni boshqarishda uchrashi mumkin bo'lgan muammolar va ularning yechimlariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlari: tijorat banklari, aktivlar, aktivlarni boshqarish, tamoyillar, usullar, xalqaro tajriba, muammolar va yechimlar, likvidlilik, daromadlilik, diversifikatsiya, xavf darajasi, investitsiya portfeli.

Tijorat banklari mamlakatning moliyaviy tizimida muhim rol o'ynaydi. Ular bir tomondan, jamg'armalarni to'plash va ularni iqtisodiyotga yo'naltirish, ikkinchi tomondan esa, to'lov tizimini qo'llab-quvvatlash vazifalarini bajaradi. Shunday ekan, banklarning aktivlari ularning faoliyatining asosiy tarkibiy qismini tashkil etadi.

Banklar aktivlari deganda, bankning barcha mulklari va qimmatbaho qog'ozlari tushuniladi. Aktivlar bank faoliyatining samaradorligini belgilovchi, shuningdek, bank xavflarini boshqarishda muhim rol o'ynovchi omildir. Shu sabab, aktivlarni to'g'ri boshqarish, ularning tarkibini maqbul darajada saqlash va bankning strategik maqsadlariga muvofiq ravishda shakllantirish juda muhimdir.

Banklar aktivlari turli xil bo'lib, ular likvidlilik darajasiga qarab likvidli va nolikvidli aktivlarga bo'linadi. Likvidli aktivlar tez sotilishi yoki pul mablag'lariga aylantirilishi mumkin bo'lgan aktivlardir. Masalan, naqd pul mablag'lari, qimmatbaho qog'ozlar, depozitlar va boshqalar. Nolikvidli aktivlar esa, uzoq muddatli kreditlar, binolar, uskunalar va boshqa moddiy aktivlardir.

Shuningdek, aktivlarni boshqarish usullariga qarab, ularni quyidagi turlarga ajratish mumkin: kreditlash faoliyati bilan bog'liq aktivlar, investitsion faoliyat bilan bog'liq aktivlar va boshqa aktivlar. Kreditlash faoliyati bilan bog'liq aktivlarga ssudalar, lizing operatsiyalari va hokazo kiradi. Investitsiya faoliyati bilan bog'liq aktivlarga esa, davlat va xususiy qimmatbaho qog'ozlardagi investitsiyalar, aksiyalar va boshqalar kiradi.

Aktivlarning tarkibi va ularning boshqarilishi bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ham, banklar aktivlarini

boshqarishda har bir aktivning daromadlilik, likvidlilik va xavf darajalarini hisobga olishlari lozim. Bu esa, o'z navbatida, bank aktivlarining samarali boshqarilishini ta'minlaydi va bank faoliyatining barqaror ishlashiga xizmat qiladi.

Tijorat banklarining aktivlari ularning faoliyatini belgilovchi, moliyaviy ko'rsatkichlarini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Shu bois, ularni tarkibini optimal darajada shakllantirish va samarali boshqarish tijorat banklari faoliyatining muhim masalalaridan biri hisoblanadi.

Tijorat banklarining aktivlarini boshqarish jarayoni murakkab va ko'p qirrali vazifa hisoblanadi. U bank faoliyatining barqarorligini ta'minlash, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, xavflarni kamaytirish va daromadlilikni oshirish kabi masalalarni o'z ichiga oladi. Shuning uchun ham, aktivlarni boshqarishda ma'lum tamoyillardan amal qilish maqsadga muvofiqdir.

Aktivlarni boshqarish tamoyillari deganda, banklar aktivlarini boshqarishda amal qilinadigan asosiy qoidalar va ustuvor yo'nalishlar tushuniladi. Ushbu tamoyillar bank aktivlarini boshqarishning samaradorligini oshirish, bank faoliyatidagi nomuvofiqliklarni kamaytirish va bankda mavjud resurslardan oqilona foydalanishga xizmat qiladi.

Tijorat banklarining aktivlarini boshqarish tamoyillariga quyidagilar kiradi:

Likvidlilik tamoyili – bu tamoyil majburiyatlarni o'z vaqtida bajarishni ta'minlash uchun bankda yetarli miqdorda likvidli aktivlar mavjudligini nazarda tutadi. Bu tamoyilga rioya qilish bankning to'lov qobiliyatini ta'minlaydi va uning ishonchligini oshiradi.

Daromadlilik tamoyili – aktivlarni boshqarishda asosiy maqsad bankka daromad keltirish hisoblanadi. Shu bois, aktivlarni taqsimlashda ularning daromadlilik darajasini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Xavf darajasi tamoyili – bu tamoyil banklarni aktivlarini joylashtirish jarayonida turli xil xavflarni hisobga olishni nazarda tutadi. Jumladan, kreditlash xavfi, foiz stavkasi xavfi, likvidlilik xavfi va boshqalarni e'tiborga olish lozim.

Diversifikatsiya tamoyili – bank aktivlarini turli sohalar, tarmoqlar va qarzor toifalari o'rtasida taqsimlashni bildiradi. Bu tamoyil bankka faoliyatdagi xavflarni kamaytirish imkonini beradi.

Shuningdek, aktivlarni boshqarishda banklar qonunchilik talablariga, shuningdek, bank ichki siyosati va strategiyasiga muvofiq ravishda harakat qilishlari lozim. Yuqorida keltirilgan tamoyillardan amal qilish bank aktivlarini samarali boshqarishga, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga va raqobatbardoshlikni oshirishga zamin yaratadi.

Tijorat banklarining aktivlarini boshqarish tamoyillari bankning barcha faoliyat yo'nalishlarini qamrab oladi va ulardan samarali foydalanish bank istiqbolini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Tijorat banklarining aktivlarini samarali boshqarish ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Buning uchun banklar qator usul va vositalardan foydalanadilar. Aktivlarni boshqarishning asosiy usullari bank uchun mavjud bo'lgan resurslardan oqilona foydalanishga, daromadlilikni oshirishga va mavjud xavflarni boshqarishga xizmat qiladi.

Aktivlarni boshqarish bankning aktivlari bilan majburiyatlari o'rtasidagi nomuvofiqlikni boshqarishga qaratilgan usul bo'lib, u bankning likvidililigini ta'minlaydi. Bu usulda bank aktivlari bilan majburiyatlarining muddatlari va foiz stavkalari o'rtasidagi nomuvofiqliklar bartaraf etiladi. Gap boshqaruvi majburiyatlarining bajarilishini ta'minlash bilan birga, bankning daromadlilikini ham oshirishga yordam beradi.

Aktivlarni boshqarishning yana bir muhim usuli - bu stavka yoki foiz darajasini boshqarishdir. Bunda asosiy maqsad bankning foizli daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi nomuvofiqliklarni bartaraf etishdir. Foiz stavkalari bank daromadlari va xarajatlarining asosiy omili hisoblanadi. Shuning uchun foiz stavkalarini to'g'ri boshqarish bank faoliyatining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Banklarning investitsion portfelini boshqarish ham aktivlar boshqaruvining muhim usullaridan biridir. Bu usulda asosiy e'tibor bank investitsiyalarining tarkibini optimallashtirish va ulardan samarali foydalanishga qaratiladi. Investitsion portfelni boshqarishda diversifikatsiya, daromadlilik, xavf darajasi va likvidlilik omillari hisobga olinadi.

Shuningdek, banklar aktivlarni boshqarishda sekyuritizatsiya, xedjirlash, derivativlardan foydalanish kabi zamonaviy usullarni ham qo'llaydilar. Bu usullar aktivlarni qayta tarkiblash, xavflarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Aktivlarni boshqarishning turli usullari bank faoliyatining samaradorligini ta'minlash, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va raqobatbardoshlikni oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Banklar uchun eng maqbul usul va vositalarni tanlash ularning strategik maqsadlariga bog'liq bo'ladi.

Hozirgi kunda tijorat banklarining aktivlarini boshqarish global moliya tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Buning sababi shundaki, banklar barcha mamlakatlar iqtisodiyotida asosiy rol o'ynaydi va ularning faoliyati mamlakatning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham, banklarning aktivlarini boshqarishda xalqaro amaliyotni o'rganish, ilg'or tajribalardan foydalanish va halqaro standartlarga rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlangan mamlakatlar banklar tizimini takomillashtirishga katta e'tibor qaratadi va aktivlarni boshqarishda ilg'or tajribalarni qo'llaydi. Masalan, AQSH, Buyuk Britaniya, Yaponiya va Germaniya kabi mamlakatlar banklarida aktivlarni boshqarish juda yuqori darajada yo'lga qo'yilgan. Ushbu mamlakatlar banklari aktivlarni

boshqarishda zamonaviy boshqaruv uslublaridan, jumladan, portfel nazariyasidan, stoxastik modellashtirish, optimallashtirish usullaridan keng foydalanadilar. Shuningdek, ularda aktivlarni boshqarishga oid qonunchilik ham yuqori darajada rivojlangan.

Ko'pgina rivojlanayotgan davlatlar ham aktivlarni boshqarishda ilg'or tajribalarni joriy etishga harakat qilmoqda. Masalan, Xitoy, Hindiston, Janubiy Koreya, Turkiya kabi mamlakatlar banklari aktivlarni boshqarishning yangi usullarini qo'llashga intilib kelmoqda. Ularda xalqaro standartlar va tavsiyalardan foydalanish, shuningdek, chet el banklari bilan hamkorlik aloqalarini mustahkamlash jarayonlari kuzatilmoqda.

O'zbekiston tijorat banklari ham aktivlarni boshqarishda xalqaro tajribalardan foydalanmoqda. Xususan, mamlakatimizda bank tizimi isloh qilinib, aktivlarni boshqarish borasida yangi qonunchilik hujjatlari qabul qilindi. Banklarning ayrim faoliyat yo'nalishlari xalqaro standartlar asosida tashkil etilmoqda. Shuningdek, xorijiy bank vakillari bilan o'zaro aloqalar yo'lga qo'yilgan. Bundan tashqari, ayrim xorijiy banklar O'zbekistonda faoliyat yuritmoqda va ular mamlakatimiz banklariga o'z tajribalarini o'rgatmoqdalar.

Tijorat banklarining aktivlarini boshqarishda xalqaro tajribadan foydalanish juda muhim hisoblanadi. Bu esa, o'z navbatida, bank tizimini modernizatsiya qilish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash hamda mamlakatlar o'rtasida moliya sohasida integratsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi.

Tijorat banklarining aktivlarini boshqarish murakkab jarayon bo'lib, u bir qator muammolar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu muammolarni o'z vaqtida bartaraf etish va ularning oldini olish banklar faoliyatining barqaror ishlashini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Aktivlarni boshqarishda uchrashi mumkin bo'lgan asosiy muammolardan biri bu - likvidlilik muammosidir. Banklar o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish uchun yetarli miqdorda likvidli aktivlarga ega bo'lishi lozim. Shunga qaramay, ayrim hollarda banklarda likvidlilik tanqisligi kuzatilishi mumkin. Buning sabablari turlicha bo'lishi mumkin: daromadlarning kamligi, noto'g'ri likvidlilik boshqaruvi, kutilmagan mablag' oqimlari va hokazo.

Kreditlash faoliyati bilan bog'liq muammolar ham aktivlarni boshqarishda muhim o'rin tutadi. Kreditlar banklar uchun asosiy daromad manbai hisoblanadi. Lekin shu bilan birga, ular kreditlash xavfiga ham duchor bo'ladilar. Kreditlarni to'g'ri baholash, kreditlash mezonlarini belgilash hamda ssuda portfelining sifatini nazorat qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Investitsiya faoliyati bilan bog'liq muammolar ham aktivlarni boshqarishda o'z o'rniga ega. Investitsiyalar orqali banklar daromad olish imkoniyatiga ega bo'lsalar-da, shu bilan birga turli xavflarga ham duch kelishlari mumkin. Investitsiya ob'ektlarini

tanlashda, investitsiya portfelini shakllantirish va uni diversifikatsiya qilishda ko'plab muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Shuningdek, aktivlarni boshqarishda qonunchilik, boshqaruv muammolari ham mavjud. Banklar o'z faoliyatini amaldagi qonun-qoidalarga muvofiq ravishda olib borishlari shart. Ayni paytda, boshqaruv tizimining nomukammalligi ham aktivlarni boshqarishda muammolarga sabab bo'lishi mumkin.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun banklar turli yechimlardan foydalanishlari lozim. Masalan, likvidlilik muammosini hal qilish uchun likvidlik zaxiralarini shakllantirish, resurslarni to'g'ri boshqarish, ssuda va depozit shartlarini optimallashtirish kabi usullarni qo'llash mumkin. Kreditlash muammolarini kamaytirish uchun, kredit siyosatini takomillashtirish, kredit xavflarini baholash va monitoring qilish usullaridan foydalanish zarur. Investitsiya faoliyatidagi muammolarni hal qilish uchun esa, investitsiya portfelini diversifikatsiya qilish, xavf-monitoring tizimlarini joriy etish va xalqaro tajribalardan foydalanish muhimdir.

Aktivlarni boshqarishda vujudga keladigan muammolarni o'z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish usullarini qo'llash banklarning barqaror ishlashi va moliyaviy ko'rsatkichlarining yaxshilanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET MANBAALAR

1. Kamoliddinova Guzal, Bank aktivlari va ularni takomillashtirish yo'llari, Международный научный журнал № 11 (100), часть 2 «Новости образования: исследование в XXI веке» июня, 2023 г
2. [Majidov J. K.](#), [Shomurodov R. T.](#), [Alimardonov I. M.](#), Tijorat banklari aktiv va passivlarini boshqarish (<http://el.tfi.uz/mahsulot/tijorat-banklari-aktiv-va-passivlarini-boshqarish/>)
3. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Possibilities of Increasing the Activity of Banks in the Securities Market, Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP), Volume 02 Issue: 03/2023 ISSN: 2751-7551 (159-162)
4. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Analysis of Existing Management Mechanisms and Assessment Methods of The Bank's General Financial Risk, Journal of Intellectual Property and Human Rights, Volume:02 Issue: 05/ May-2023, ISSN:2720-6882 (227-231)
5. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Improverment of Investment Activities in the Service Sector, Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES), Volume:02 Issue:03/2023 (53-58)
6. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Factors Causing Credit Risks in Commercial Banks and Their Assessment, Journal of Intellectual Property and Human, Volume:02 Issue:05/May-2023 ISSN:2720-6882 (221-226)

7. Sharipova N. D., Asadova S. D. THE ROLE OF BANKS IN THE MODERN MONETARY SYSTEM //Procedia of Theoretical and Applied Sciences. – 2023. – Т. 6. – С. 55-62.
8. Шарипова Н.Д., Чориев Я.А. СТРАХОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //International Journal of Advanced Research in Education, Technology and Management. -2023- Т.2. - С. 92-99.
9. Sharipova N. D., Jurayev I. S. THEORETICAL FOUNDATIONS OF MONETARY POLICY// INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY. – 2023. -Т. 10. -С. 171-173.
10. Sharipova N. D., Aliboyev L.Sh. THE IMPORTANCE OF ANTI-INFLATIONARY POLICY AND INFLATION TRADING IN UZBEKISTAN// INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL FOR RESEARCH & DEVELOPMENT. -2023. -Т. 10. -С. 92-94.
11. Tursunov, F. M. (2023). TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(30), 75–81.
12. Tursunov Faridun Mustafoyevich. (2023). OPPORTUNITIES FOR REMOTE BANKING SERVICES TO GROW IN REPUBLIC OF UZBEKISTAN’S COMMERCIAL BANKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 4–7.
13. Каримова А.М., Махсудов О.Ш. Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan / Яшил иқтисодиёт ва тараққиёт журналі, 2023-йил, октябрь, 10-сон, 79-83.
14. Ниязов З. Д., Махсудов О.Ш. Investment attractiveness of the enterprise, as well as factors influencing its development in the economy of Uzbekistan./ Иқтисодиёт, молия ва инновациялар халқаро илмий журналі, декабрь 29, 2023 1(4) сон, 47-55.
15. Каримова А.М., Ниязов З. Д. Махсудов О.Ш. Кредитная поддержка инновационного развития / SCHOLAR 1(32) сон, ноябрь 2023, 171-179.
16. www.lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
17. www.nbu.uz - O`zbekiston milliy banki.
18. www.arxiv.uz - Keng tarmoqli ma`lumotlar bazasi.